

ارزیابی اجرای دکترین مسئولیت حمایتی در بحران یمن

بهمن بهری خیایوی*

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۱/۱۹

تاریخ دریافت: ۹۶/۹/۱۳

چکیده

دکترین "مسئولیت حمایت" که دارای سه مرحله پیشگیری، واکنشی و بازسازی است، در زمانی به کار برده می‌شود که دولتی نخواهد یا نتواند از شهروندان خود در برابر چهار جرم: جرایم جنگی، جرایم علیه بشریت، نسل‌کشی و پاک‌سازی نژادی حمایت کند. کشور یمن از تاریخ ۱۴ ژانویه سال ۲۰۱۱ میلادی، دستخوش انقلاب، درگیری و جنگ داخلی و خارجی شده که منجر به دو بار استعفا و فرار عبد ربه منصور رییس‌جمهور وقت این کشور شد. در ادامه این بحران، ائتلاف منطقه‌ای به رهبری عربستان سعودی، جهت حمایت از رییس‌جمهور مستعفی یمن، این کشور را مورد تجاوز نظامی قرار دادند که منجر به کشته و زخمی شدن بسیاری از افراد غیرنظامی و وقوع فجایع بهداشتی و تغذیه‌ای در بین غیرنظامیان بخصوص کودکان گردید؛ به طوری که بر اساس گزارشات سازمان‌های بین‌المللی، وقوع جرایم جنگی به شکل جدی در این حمله مشهود است. بنابراین می‌توان در گام نخست از ابزار تحریم اقتصادی و نظامی و سیاسی در قالب دکترین مسئولیت حمایت برای حمایت از اتباع یمن به منظور بازداشتن ارتکاب جرایم توسط ائتلاف منطقه‌ای مذکور اقدام نمود. این نوشتار بر آن است تا ضمن بررسی کوتاه دکترین مسئولیت حمایت، وقایع جاری در یمن را از منظر مسئولیت حمایت تحلیل و حمله ائتلافی به رهبری عربستان از دیدگاه قانونی مورد بررسی قرار دهد و در پایان امکان اجرای دکترین مسئولیت حمایت در مقابله با بحران ایجاد شده توسط ائتلاف منطقه‌ای به رهبری عربستان سعودی را تحلیل نماید.

کلیدواژگان:

مسئولیت حمایت، حقوق بشر، یمن، خاورمیانه، طوفان قاطعیت، شورای همکاری خلیج فارس

* دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی دانشگاه آزاد زنجان

مقدمه

از گذشته، کشورها به دلایل مختلفی مثل مباحث ایدئولوژیکی ناشی از ادیان، همواره در صورت بروز خشونت علیه مردمان سرزمین مجاور یا سرزمین خودشان، از طریق توسل به خودیاری^۱، دست به اقداماتی همچون اقدامات نظامی می‌زدند تا اتباع خود یا سرزمین دیگر را نجات دهند. این امر به‌طور مشخص در قرن بیستم با عنوان مداخله بشردوستانه^۲ عنوان شد و در قالب اقدامات یک‌جانبه یا سازمانی مانند ورود ناتو در کوزوو انجام می‌گرفت. "سابقه مداخلات بشردوستانه در گذشته و رفتار گزینشی غرب در به‌کارگیری آن و همچنین حساسیت برخی دولت‌ها به اصول حاکمیت و عدم مداخله در امور داخلی، با مخالفت و عکس‌العمل‌هایی مواجه شد و در نهایت توسل به مفهوم مداخلات بشردوستانه و کاربرد آن در چنین مواردی با مشکل روبرو گردید"^۳.

دکترین مسئولیت حمایت^۴ در سال ۲۰۰۲ در ادامه بستری که قدرت‌های بزرگ از مقوله مداخله بشردوستانه به شکل سودجویانه ساخته بودند، به وجود آمد. این دکترین، مداخله را به نفع جمعیتی فارغ از رنگ، نژاد و مذهب که دولت آن‌ها، نمی‌خواهد یا توان حفاظت از آن‌ها را در برابر خشونت ندارد، مطرح کرد. "مسئولیت حمایت به‌صورت ساده به معنای مسئولیت دولت و جامعه بین‌المللی در حمایت از جان بشریت در مقابل جنایات بین‌المللی است"^۵.

دوران معاصر شاهد درگیری‌های خونینی در میان کشورها و گروه‌ها و قبایل بوده است که لزوم حمایت از شهروندان غیرنظامی را در برابر نسل‌کشی^۶، پاک‌سازی نژادی^۷، جنایت علیه بشریت^۸ و جنایت جنگی^۹ را توجیه می‌کرد اما در وهله اول با عنایت به بند ۱ ماده ۲ منشور ملل متحد که حاکی از تساوی حاکمیت کلیه کشورها دارد و همچنین بند ۴ ماده ۲ که تهدید یا استفاده از زور

1. self help

2. Humanitarian intervention

۳. داداندیش، پروین، "تحولات لیبی و دکترین مسئولیت حمایت"، راهبرد، بهار ۱۳۹۱، شماره ۶۲، ص ۱۷۹

4. Responsibility to protect

۵. کازرونی، سید مصطفی، "مسئولیت حمایت در حقوق بین‌الملل"، تهران، نگاه بینه، ۱۳۸۳، ص ۲۲

6. Genocide

7. Ethnic Cleansing

8. Crimes against Humanity

9. War Crimes

را ممنوع می‌کند، ایده «حاکمیت به‌مثابه مسئولیت»^۲ مطرح گردید. بر این اساس حاکمیت‌ها در قبال تابعان و جامعه بین‌الملل دارای تعهداتی هستند^۳ و در این راستا اگر دولتی به سبب عدم اراده یا توان مقابله در برابر خشونت ناشی از نسل‌کشی، پاک‌سازی نژادی، جنایت علیه بشریت، نداشته باشد، جامعه بین‌الملل مسئول است تا این مسئولیت را انجام دهد.

بدین منظور شورای امنیت در پی بحران لیبی که به دنبال اعتراضات و تظاهرات مردمی از اواسط ۲۰۱۱ آغاز شده بود، قطعنامه ۱۹۷۰ را به‌اتفاق آرا تصویب کرد که در آن ضمن محکوم کردن کشتار غیرنظامیان، خواستار مسئولیت حمایت از شهروندان توسط مقامات لیبی شد. به دلیل شدت گرفتن درگیری‌ها، قطعنامه ۱۹۷۳ شورای امنیت در ۱۷ مارس ۲۰۱۱ به تصویب رسید که ضمن اعلام ممنوعیت پرواز ممنوع در لیبی و اعمال تحریم‌های مالی بیشتر، خواستار عملیاتی شدن دکترین مسئولیت حمایت با صدور مجوز مداخله نظامی در لیبی شد.^۴ شورای امنیت با این قطعنامه برای نخستین بار مجوز مداخله نظامی در یک دولت مستقل بدون رضایت مقامات دولتی را صادر کرد.^۵

اکنون با عنایت به حمله ائتلاف منطقه‌ای به رهبری عربستان سعودی به یمن که منجر به ارتکاب جرایم جنگی و کشته شدن افراد غیرنظامی بسیاری گردیده است، ارزیابی اجرای دکترین مسئولیت حمایت در باب این بحران مفید به نظر می‌رسد. در این قسمت شایسته است ابتدا آشنایی مختصری با کشور یمن داشته باشیم.

یمن^۶ کشوری عربی در جنوب غربی آسیا و در جنوب شبه‌جزیره عربستان واقع در خاورمیانه، و پایتخت آن شهر صنعا است. یمن ۵۲۷,۹۶۸ کیلومتر مربع وسعت دارد. در سال ۲۰۱۴ جمعیت این کشور ۲۴,۹۶۸,۵۰۸ نفر تخمین زده شده است.^۷ در سال ۱۹۹۵ از مجموع ۱۳,۵۰۰,۰۰۰ نفر

1. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>

2. Sovereignty translates in to right and responsibilities

۳. جباری، منصور، حاضر وظیفه قره‌باغ، جلیل، "ارزیابی دکترین مسئولیت حمایت در بحران دارفور سودان"؛ فصلنامه راهبرد، سال بیستم، بهار ۱۳۹۰- شماره ۵۸، ص ۲۱۸

4. SC/RES/1973, 17 march 2011

۵. دولت‌خواه، زهرا؛ امام‌جمعه زاده، سیدجواد، "دکترین مسئولیت حمایت: بررسی تطبیقی رویکرد اعضای دائم شورای امنیت در قبال بحران لیبی و سوریه"، راهبرد، زمستان ۱۳۹۴، شماره ۷۷، ص ۷۰

6. yemen

7. <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>

جمعیت یمن، پنج میلیون نفر را شیعیان تشکیل می‌دادند؛ یعنی تقریباً دارای اقلیت ۴۰ درصدی شیعه و اکثریت سنی است.^۱

یمن، کشوری است ناپایدار، هم به دلایل مذهبی و قومی، هم به دلیل فقر حاکم بر آن. وجود فقر در این کشور باعث مهاجرت تعدادی کثیری از اتباع آن به عربستان سعودی و اتیوپی گشته است. از نقطه نظر مذهبی، این مهاجران اکثراً از اهل تسنن هستند، زیرا شیعیان از ترک مرزوبوم آبا و اجداد خود اکراه و انزجار دارند.^۲

ما در این مقاله بر آن شده‌ایم که ضمن بررسی حمله ائتلاف به رهبری عربستان به یمن، تحلیل و بررسی نماییم که آیا موضوع مسئولیت حمایت در خصوص بحران یمن، قابل اجرا است؟ آیا حمله ائتلاف به رهبری عربستان از منظر حقوق بین‌الملل قانونی است؟ این نوشتار در قالب سه فصل بیان گردیده است. در فصل اول روند ظهور دکترین مسئولیت حمایت مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل دوم به اصول اساسی مسئولیت حمایت بین‌المللی پرداخته می‌شود و در فصل سوم اعمال دکترین مسئولیت حمایت در یمن مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت قانونی یا غیرقانونی بودن حمله ائتلاف به رهبری عربستان را به کشور یمن، بررسی خواهیم کرد.

۱. روند ظهور دکترین مسئولیت حمایت

به سبب شکست‌ها و ناکامی‌هایی که جامعه جهانی در مقابله با خشونت‌هایی بسان کشتار جمعی در سومالی (۱۹۹۳)، رواندا (۱۹۹۴)، سربرنیکا (۱۹۹۵)، کوزوو (۱۹۹۹) داشت^۳ و به سبب این ناکامی، افکار عمومی بسیار جریحه‌دار شده بود، جامعه جهانی را مجبور به تحرکاتی کرد. دهه ۱۹۹۰ که دهه معمای مداخله/حاکمیت بود، دبیر کل وقت سازمان ملل آقای کوفی عنان را بر آن داشت که در بیانات خود هشدار دهد که جامعه بین‌الملل بین دو گزینه کنار نشستن و تماشای

۱. فرانسوا توال؛ "ژئوپلیتیک شیعه"، تهران: انتشارات ویستار، ۱۳۸۲ ص ۱۹۴

۲. همان، ص ۱۳۹

۳. جباری، منصور، حاضر وظیفه قره‌باغ، جلیل؛ "ارزیابی دکترین مسئولیت حمایت در بحران دارفور سودان"؛ فصلنامه راهبرد، سال بیستم، بهار ۱۳۹۰- شماره ۵۸، ص ۲۲۰

جنايات گسترده و مداخله نظامی، حتی زمانی که شورای امنیت با بن‌بست مواجه می‌گردد، دست به انتخاب بزند.^۱

در این راستا می‌توان برای اولین بار به سخنرانی دبیرکل سازمان ملل در سال ۱۹۹۹ در دانشگاه میشیگان، اشاره کرد. ایشان در این سخنرانی عنوان می‌کنند که اگر مداخله بشردوستانه تعرضی غیرقابل قبول به حاکمیت باشد، چگونه باید به وضعیت رواندا و سربنیتا که نقض فاحش و سیستماتیک حقوق بشر است، پاسخ دهیم.^۲

در ادامه انتشار مقاله‌ای از ایشان در همان سال در مجله اکونومیست که حاکمیت‌ها را مکلف به خدمت به مردم خود می‌داند. وی سپس در همان سال از جامعه جهانی برای حفظ اصول منشور ملل متحد و دفاع از انسانیت مشترک درخواست کمک کرد.^۳

سخنرانی دبیرکل وقت، موجب گردید تا کشور کانادا در سال ۲۰۰۰ کمیسیونی را تحت عنوان «کمیسیون بین‌المللی در زمینه مداخله و حاکمیت کشور»^۴ مرکب از حقوقدانان و صاحب‌نظران برجسته از کشورهای مختلف جهان، تأسیس و یک سال بعد گزارشی را تحت عنوان «مسئولیت حمایت» منتشر کند^۵ و جایگزین اصطلاح «مداخلات بشردوستانه» طی یک گزارش ۹۰ صفحه‌ای نمود.^۶ هدف واقعی تشکیل این کمیسیون یافتن راهی برای توجیه مداخلات بشر دوستان بود.^۷

نویسندگان این گزارش، حاکمیت‌ها را دارای تکالیفی دانستند که در دو جهت داخلی و خارجی تعریف می‌شود که در جنبه داخلی بایدشان و منزلت و حقوق اساسی تمامی اتباع داخلی کشور حمایت گردد و در شکل خارجی آن باید به حاکمیت سایر کشورها احترام گذاشته شود.^۸

۱. سلطان‌زاده، سجاد؛ "بررسی حقوقی استناد روسیه به دکترین مسئولیت حمایتی در حمله به گرجستان"؛ مجله سیاست خارجی، سال بیست و سوم، زمستان ۱۳۸۸- شماره ۴، ص ۹۴۱

۲. داداندیش، پروین، "تحولات لیبی و دکترین مسئولیت حمایت"، راهبرد، بهار ۱۳۹۱، شماره ۶۲، ص ۱۷۱

3. UN.Doc SG/SM/7136 GA/9596

4. report of International Commission on Intervention and States Sovereignty

5. ICISS Report, para.135

۶. سواری، حسن، حسینی بلوچی، مهدی؛ "نظریه مسئولیت حمایت از حرف تا عمل"؛ پژوهش حقوق عمومی؛ بهار ۱۳۹۲- شماره ۳۲، ص ۱۷۹

۷. داداندیش، پروین، "تحولات لیبی و دکترین مسئولیت حمایت"، راهبرد، بهار ۱۳۹۱، شماره ۶۲، ص ۱۷۱

8. ICISS Report, para.135

درواقع کشورها اگر نخواهند و یا نتوانند^۱ از اتباع خود در برابر نسل‌کشی، پاک‌سازی نژادی، جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی، حفاظت کنند، این‌گونه حاکمیت آن کشور خدشه برمی‌دارد و مسئولیت حمایت به جامعه جهانی محول می‌گردد.^۲ کمیسیون در هنگام معرفی مفهوم «مسئولیت حمایت» مفهوم امنیت انسانی را شناسایی و در گزارش خود عنوان کرد که عناصر بنیادین امنیت انسانی - امنیت افراد در برابر تهدیدات علیه حیات، سلامتی، ایمنی شخصی و شرافت انسانی - هم به واسطه تهاجم خارجی و هم به وسیله عوامل درون کشور از جمله نیروهای امنیتی تحت خطر قرار می‌گیرند.^۳

کمیسیون مذکور سه دلیل عمده را برای جایگزینی مسئولیت حمایت به جای حق و مداخله بشردوستانه بین نمود: "۱. واژه «حق» اصولاً مناظر است به امتیازهای دولت مداخله‌گر درحالی که مراد از مسئولیت، حمایت از انسان‌هایی است که حقوق اساسی آنان به‌طور گسترده در حال نقض است؛ ۲. مسئولیت حمایت ذاتاً متوجه همه دولت‌های میزبان است و اصولاً مداخله‌ای در مسئولیت حمایت صورت نمی‌گیرد؛ ۳. مسئولیت حمایت منحصر به مداخله نظامی نیست، بلکه پیش‌ازاین مرحله، مرحله پیشگیری، سپس واکنشی که جزئی از آن مداخله نظامی است و پس‌ازآن مرحله بازسازی قرار دارد."^۴

این طرح را در اسناد دیگری نیز می‌توان مشاهده کرد. برای نمونه گزارشی که از طرف هیئت عالی‌رتبه^۵ منتخب دبیر کل تحت عنوان «جهانی امن‌تر و مسئولیت مشترک»^۶ در سال ۲۰۰۴ منتشر شد که اصول اساسی مسئولیت حمایت در آن ذکر گردیده است.^۷ این گزارش نسبت به گزارش کمیسیون در باب مسئولیت حمایت، وسیع‌تر است؛^۸ و می‌توان پیشنهاد اصلی هیئت را به‌طور خلاصه در این پاراگراف بیان کرد:

1. Host state's unable or unwilling

2. ICISS REPORT, paras.3.1-9

3. ICISS, 2001, p.15

۴. زمانی، سیدقاسم، زمانیان، سورنا، "جایگاه دکترین مسئولیت حمایت در بحران سوریه"، مطالعات حقوق عمومی، پاییز ۱۳۹۵، دوره ۴۶، شماره ۳، ص ۶۳۴

5. High level panel report

6. A more secure world: our share responsibility

7. SGHLPTCC, 2004: 2

۸. قادری، سید محمدهادی، قربان‌نیا، ناصر، "دکترین مسئولیت حمایت و تلاش برای مقابله با فجایع انسانی"، فصلنامه روابط خارجی، سال پنجم، بهار ۱۳۹۲ - شماره اول، ص ۲۰۶

"هیئت، این هنجار در حال شکل‌گیری را تأیید می‌کند که یک مسئولیت حمایت بین‌المللی جمعی وجود دارد که با مجوز شورای امنیت برای مداخله نظامی به‌عنوان آخرین راه چاره، قابل اعمال است؛ و در واقع بروز نسل‌کشی و دیگر کشتارهای در سطح گسترده، پاک‌سازی قومی یا نقض جدی حقوق بشر دوستانه که دولت حاکم ثابت کرده است نمی‌تواند یا نمی‌خواهد از آن جلوگیری کند، به کار بسته می‌شود".^۲ این گزارش بیان می‌دارد که عدم مداخله در امور داخلی نمی‌تواند برای حمایت از اعمال نسل‌کشی یا دیگر اقدامات بی‌رحمانه مورد استناد قرار گیرد.^۳

هیئت عالی‌رتبه تهدیدهای موجود در قرن ۲۱ را دارای ماهیت متفاوت می‌داند که به هم وابسته هستند مانند فقر، جنگ داخلی و تروریسم. بنابراین این ویژگی چندبعدی و کلی‌گونه تهدیدها، انعطاف بخشی مفهوم کلاسیک را میسر می‌سازد.^۴

دولت‌های عضو سازمان ملل دیدگاه‌های مختلفی در باب گزارش هیئت عالی‌رتبه نشان دادند و مشخص گردید که اتفاق نظری در خصوص موضوع مسئولیت حمایت وجود ندارد.

در ادامه آقای کوفی عنان دبیر کل سازمان ملل پس از مذاکره با دولت‌ها و مقامات سازمان ملل و سازمان‌های دیگر، گزارشی هشتادوهشت صفحه‌ای با عنوان «با آزادی بیشتر»^۵ منتشر کرد^۶ که در آن از کشورها برای استقبال از «مسئولیت حمایت» درخواست می‌شود و در این گزارش بر رعایت سلسله‌مراتب حمایتی اعم از تلاش‌های بشردوستانه تا استفاده از نیروی نظامی اشاره شده است و تصمیم‌گیری در خصوص اقدامات اجباری را بر اساس منشور ملل متحد بر عهده شورای امنیت می‌داند.

دومین جلسه تجدیدنظر سند پیش‌نویس مسئولیت حمایت که قبل از اجلاس سران تشکیل شده بود، در درجه اول بر مسئولیت فردی دولت، در برابر نسل‌کشی، جنایات جنگی، پاک‌سازی قومی و جنایت علیه بشریت توافق و بر مسئولیت جامعه جهانی به‌منظور تشویق و کمک به کشورها در

1. A/59/565, Para. 201

2. High-level Panel on threats, Challenges and Change, 2004:106

۳. داداندیش، پروین، "تحولات لیبی و دکترین مسئولیت حمایت"، راهبرد، بهار ۱۳۹۱، شماره ۶۲، ص ۱۷۳

۴. عباسی سرمدی، مهدی، "دکترین مسئولیت حمایت: از روند شکل‌گیری تا کاربرد ابزاری آن"، سیاست جهانی، پاییز ۱۳۹۲، شماره ۵، ص ۱۶۵

5. in larger freedom

۶. همان، ص ۲۰۷

جهت انجام این حمایت تأکید کرد. همچنین بر استفاده از ابزارهای صلح‌جویانه تحت فصل شش و هشت برای کمک به حمایت از مردم اشاره نمودند. در این جلسه بر مسئولیت مشترک دسته‌جمعی از طریق شورای امنیت و در همکاری با ترتیبات منطقه‌ای بر اساس فصل هفتم منشور، در صورتی که اقدامات صلح‌آمیز کافی نباشد و یا دولت مربوطه قادر یا تمایل به حفاظت نداشته باشد، تأکید گردیده است. لازم به ذکر است که از دولت‌های دارای حق وتو خواسته شده است در خصوص جرایم ذکر شده، از حق وتو استفاده نکنند.^۱

اما به‌عنوان مهم‌ترین سند باید به سند نهایی اجلاس جهانی سران، در سپتامبر ۲۰۰۵ اشاره کرد؛ که در آن سران ۱۵۰ کشور شرکت‌کننده توافق کردند که مسئولیت حمایت از انسان‌ها را در برابر نسل‌کشی، جنایت جنگی، پاک‌سازی قومی و جرایم علیه بشریت، به عهده بگیرند.^۲ در این توافق سه چارچوب مدنظر قرار گرفته شده است: الف) دولت‌ها مسئولیت حفاظت از جمعیت خود را در برابر نسل‌کشی، جنایت جنگی، پاک‌سازی قومی و جنایت علیه بشریت را دارد. ب) جامعه بین‌المللی مسئولیت دارد برای کمک به دیگر کشورها در انجام این تعهدات ج) جامعه بین‌المللی مسئولیت دارد به انجام اقداماتی از جمله اقدامات نظامی به‌موقع و قاطع در صورتی که دولتی به‌صورت آشکارا در حفاظت از شهروندانش شکست‌خورده باشد.^۳

در بندهای ۱۳۸ و ۱۳۹ سند اجلاس سران ۲۰۰۵ قید شده است که:

۱۳۸: هر دولتی مسئولیت حمایت از جمعیت خود در برابر نسل‌کشی، جنایات جنگی، پاک‌سازی قومی و جنایات علیه بشریت را بر عهده دارد. این مسئولیت شامل پیشگیری از چنین جرایمی و تحریک آن‌ها با ابزارهای مناسب و لازم است. ما این مسئولیت را می‌پذیریم و مطابق آن عمل می‌کنیم. جامعه بین‌المللی می‌بایست دولت‌ها را در اجرای این مسئولیت یاری و ترغیب کرده و سازمان ملل متحد در تأسیس توانایی هشدار اولیه پشتیبانی کند.^۴

1. Government Positions on R2P, 11 August 2005

2. UN General Assembly, UN Document A/Res/60/1, paras. 138, 139,

3. UN Secretary-General, "Implementing the Responsibility to Protect", UN Document A/63/677, 12 January 2009, para. 2

4. Early Warning Capability

۱۳۹: جامعه بین‌المللی به منظور حمایت از مردم در برابر جنایات جنگی، پاک‌سازی قومی و جنایات علیه بشریت، مسئولیت استفاده از ابزارهای مناسب دیپلماتیک، بشردوستانه و دیگر ابزارهای مسالمت‌آمیز مطابق فصول ششم و هشتم منشور ملل متحد را بر عهده دارد. در چنین وضعیتی اگر ابزارهای مسالمت‌آمیز ناکافی باشند یا مقامات ملی در حمایت از مردمشان در برابر نسل‌کشی، جنایات جنگی، پاک‌سازی قومی و جنایات علیه بشریت به وضوح ناکام باشند، ما آماده هستیم تا از طریق شورای امنیت مطابق منشور ملل متحد از جمله فصل هفتم و بر مبنای مورد به مورد و با همکاری سازمان‌های منطقه‌ای مربوط، اقدام جمعی قاطع و به موقع عمل آوریم.^۱

عنایت به مطلب فوق روشن می‌سازد که اجرای مسئولیت حمایت، نیازمند اجازه شورای امنیت است تا در قالب سازمان‌های منطقه‌ای یا ائتلاف جهانی، اقدامات جمعی قاطع انجام گیرد. شورای امنیت نیز در ۲۰۰۶ با اتفاق آرا مفاد بندهای ۱۳۸ و ۱۳۹ سند اجلاس سران را مورد تأیید قرار داد و بدین گونه برای اولین بار شورای امنیت ضوابط مداخله بشردوستانه را در قالب مسئولیت حمایت مورد شناسایی قرار داد.^۲

در ادامه دبیرکل بان‌کی مون در گزارشی در سال ۲۰۰۹ تحت عنوان «تحقق مسئولیت حمایت» ضرورت توسعه یک استراتژی جامع سازمان ملل به منظور اجرای این مسئولیت و جلوگیری از موارد سوءاستفاده از این مفهوم را متذکر می‌شود و ضمن تأکید بر اهمیت پیشگیری در این استراتژی و نهایتاً توسل به اقدامی منعطف و متناسب با شرایط خاص هر مورد در صورت عدم موفقیت اقدامات پیشگیرانه، مبنای سه‌گانه آن را به شرح زیر بیان می‌دارد:

۱. مسئولیت حمایتی دولت: مختصراً عبارت است از مسئولیت دولت برای حفاظت از مردم چه اتباع کشور و چه دیگران، در برابر نسل‌کشی، جنایات جنگی، پاک‌سازی قومی یا تحریک موارد فوق. بان‌کی مون معتقد است عبارت «ما این مسئولیت را می‌پذیریم و مطابق آن عمل می‌کنیم» مبنای مسئولیت حمایت است.^۳

1. World Summit Outcome, 2005

۲. داداندیش، پروین، "تحولات لیبی و دکترین مسئولیت حمایت"، راهبرد، بهار ۱۳۹۱، شماره ۶۲ ص ۱۷۵

3. Report of the Secretary general, 2009, p.8

۱. کمک‌های بین‌المللی و ظرفیت‌سازی: بان‌کی‌مون به چهار شکل از کمک‌های بین‌المللی مطابق مفاد بندهای ۱۳۸ و ۱۳۹ سند اجلاس سران ۲۰۰۵ اشاره کرده است: "الف) ترغیب دولت‌ها به انجام مسئولیت‌های بند ۱۳۸ سند اجلاس سران ب) یاری رساندن به دولت‌ها در اجرای این مسئولیت (بند ۱۳۸)، پ) یاری رساندن به دولت‌ها در ظرفیت‌سازی برای حمایت (بند ۱۳۹)، ت) یاری رساندن به دولت‌هایی که در آستانه وقوع بحران و مناقشه هستند (بند ۱۳۹)".^۱

۲. پاسخ قاطع و به‌موقع: بان‌کی‌مون با عنایت به مفاد بند ۱۳۹ سند اجلاس سران ۲۰۰۵ به بهره‌گیری از تدابیر صلح‌آمیز و غیر صلح‌آمیز در پاسخ به وضعیتی که مقامات دولتی به‌وضوح در حمایت از مردم خود ناکام باشند، اشاره کرده است. او در این زمینه به استفاده از سیستم «ماشه» معتقد نیست.^۲ بان‌کی‌مون در این زمینه صریحاً بیان می‌داند که بند ۱۳۹ سند اجلاس سران نمایانگر این حقیقت است که هیچ استراتژی مسئولیت‌حمایت بدون احتمال تدابیر جمعی از جمله تحریم‌ها یا اقدام نظامی در موارد نهایی، کامل نخواهد بود.^۳ گزارش دبیرکل در مجمع عمومی موردبررسی قرار گرفت که حاکی از عدم اتفاق نظر در خصوص مسئولیت‌حمایت بود؛ از جمله نماینده جمهوری اسلامی ایران بیان نمود که این دکترین، بستر بهره‌برداری دولت‌های قدرتمند جهت مداخلاتشان را فراهم می‌نماید و عدم اقدام در گذشته در خصوص نقض فاحش حقوق بشر را به دلیل عدم موفقیت شورای امنیت برای اقدام به‌موقع دانست.^۴

به‌طور کلی دولت‌های بخصوص دولت‌های قدرتمند به دنبال منافع خود هستند و مداخله در امور داخلی کشور مسیر سوءاستفاده از مداخلات بشردوستانه را هموار می‌کند و خصوصیت اخلاقی این اقدامات از بین می‌رود و در نتیجه آثار منفی زیادی بر کشورها آوار می‌شود.^۵ که این رویه باعث نگرانی دولت‌ها بخصوص دولت‌های جهان سوم شده است.

1. Report of the Secretary general, 2009, p. 15

2. Report of the Secretary general, 2009, p. 22

3. ibid, p. 25

۴. همان، ص ۱۷۷

۵. لاجپنانی، سجاد، "مسئولیت‌حمایت و مشروعیت مداخله بشردوستانه"، سیاست، زمستان ۱۳۹۵، شماره ۱۲، ص ۵۵

۲. اصول اساسی مسئولیت حمایت بین‌المللی

مسئولیت حمایت در زمانی جلوه میابد که کشوری به دلیل عدم وجود اراده یا ناتوانی نتواند از اتباع خود حمایت کند. در این حالت مسئولیت حمایت از کشور مزبور به جامعه جهانی محول می‌گردد. بنیادهای این دکترین ریشه در موارد زیر دارد:

الف) مفهوم حاکمیت دولت به‌عنوان مسئول حمایت از اتباع خود؛

ب) مسئولیت شورای امنیت برای حفظ و تداوم صلح و امنیت بین‌المللی؛

ج) وظایف ویژه قانونی طبق بیانیه‌های حقوق بشری و حمایت انسانی، میثاقین و عهدنامه‌ها، حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق ملی؛

د) رویه در حال توسعه دولت‌ها، سازمان‌های منطقه‌ای و شورای امنیت.^۱

دو اصل اساسی بر این دکترین نظاره‌گر است؛ اصل اول، حاکمیت دولتی است که موظف به حمایت از اتباع خود است؛ و اصل دوم، مسئولیت حمایت بین‌المللی است در زمانی که دولت حاکم، نمی‌خواهد یا نمی‌تواند از آسیب‌های وارده به اتباع خود در اثر جنگ داخلی، ناآرامی، سرکوب، از چهار جرم مشخص جرایم جنگی، جرایم علیه بشریت، ژنوسید و پاک‌سازی نژادی جلوگیری کند، جامعه بین‌الملل جهت نجات جان جمعیت غیرنظامی آن سرزمین وارد عمل می‌شود. در واقع جوهره نظریه مسئولیت حمایت به‌عنوان یک روش، حفظ و حراست بهینه از امنیت بشری با مشارکت حقوق ملی و بین‌المللی است.

در سال ۲۰۰۱ کمیسیون بین‌المللی مداخله و حاکمیت دولت‌ها سه عنصر مسئولیت پیشگیری^۲، واکنشی^۳ و بازسازی^۴ را به‌عنوان عناصر تئوری مسئولیت حمایت تعیین کرده بود.^۵ این راه‌حل‌ها هر کدام در برهه‌ای خاص و با هدفی خاص اعمال می‌گردد که در ادامه به‌صورت مختصر به هر کدام می‌پردازیم.

۱. زمانی، قاسم، نوری، وحید، "بحران غزه در ترازوی دکترین مسئولیت حمایت"، روابط خارجی، پاییز ۱۳۹۱، شماره ۱۵، ص ۳۰۱

2. responsibility to prevent

3. Responsibility To React

4. Responsibility To Rebuild

5. ICISS, Report, para 8.28

۱.۲. مسئولیت پیشگیری

در اغلب موارد همیشه نشانه‌هایی از وقوع جرایم مدنظر قابل مشاهده است که قبل از وقوع، امکان پیش‌بینی و حتی پیشگیری از آن وجود دارد. در این باب گزارش سال ۲۰۰۱ دبیر کل سازمان ملل متحد آقای کوفی عنان را با عنوان «پیشگیری از مخاصمات مسلحانه» را می‌توان ذکر کرد که در آن با ارائه پیشنهادهای مختلف، جامعه جهانی را به تمرکز برای همکاری در پیشگیری فرامی‌خواند. کمیسیون ابتدا مسئولیت پیشگیری توسط حاکمیت و ارگان‌های ملی را بیان می‌کند و در صورتی که حاکمیت نخواهد یا نتواند، این مسئولیت برعهده جامعه بین‌المللی گذاشته می‌شود.^۱ به‌طور کلی مه‌ترین بعد دکترین مسئولیت حمایت که دارای اولویت است، موضوع پیشگیری است.^۲

«کمیسیون بین‌المللی در زمینه مداخله و حاکمیت کشور»^۳ سه شرط را برای تحقق پیشگیری مؤثر نام می‌برد:

شرط اول «اعلام خطر»^۴ است یعنی در آن شکنندگی اوضاع و خطرات آن وجود داشته باشد. برای مثال نارضایتی‌ها و درگیری‌های تاریخی، فقر گسترده، انقلاب و... وجود داشته باشد. این اعلام خطر را نهادهایی مثل یونیسف^۵، صلیب سرخ^۶، کمیساریای عالی حقوق بشر^۷، کمیسیون عالی سازمان ملل برای پناهندگان^۸ و سازمان‌های منطقه‌ای می‌توانند اعلام کنند. شرط دوم «جعبه‌ابزار پیشگیرانه»^۹ یعنی از تغییر اوضاع باید درک صحیحی وجود داشته باشد که به دو صورت برنامه‌های بلندمدت و برنامه‌های کوتاه‌مدت را شامل می‌شود. این برنامه‌ها اقداماتی «سیاسی و دیپلماتیک»، «اقتصادی و اجتماعی»، «اساسی و قانونی» و «نظامی و امنیتی» را شامل می‌شود.^{۱۰} برای مثال در خصوص اقدامات سیاسی و دیپلماتیک می‌توان به تشکیل سازمان‌های دموکراتیک و تفکیک قوا و توزیع عادلانه قدرت در میان احزاب و گروه‌ها

1. ICISS REPORT, paras.3.1-9

۲. همان، ص ۳۰۲

3. report of International Commission on Intervention and States Sovereignty

4. Early Warning

5. The united nations international children's emergency fund (UNICEF)

6. International Committee of the Red Cross (ICRC)

7. The office of the high commissioner for human rights (OHCHR)

8. The united nations high commission for refugees (UNHCR)

9. Preventive Toolbox

10. Evans, 2008: 84-104

اشاره کرد. همچنین استفاده از هیئت‌های دوستی و مذاکره و میانجیگری و یا اعمال تحریم‌های سیاسی و تعلیق عضویت سازمانی جزوی از اقدامات سیاسی و دیپلماتیک در مسئولیت پیشگیری محسوب می‌شود.

شرط سوم «اراده سیاسی»^۱ است یعنی خواست و اراده به کارگیری این اقدامات وجود داشته باشد.^۲ این اراده سیاسی در قالب اقدامات سیاسی و دیپلماتیک، اقدامات مستقیم اقتصادی، پیشگیری مستقیم حقوقی، پیشگیری مستقیم نظامی نمود پیدا می‌کند.^۳

۲.۲. مسئولیت واکنشی

در صورت شکست و بی‌نتیجه بودن اقدامات پیشگیرانه، مسئولیت واکنشی از سوی جامعه بین‌الملل جایگزین مسئولیت پیشگیری می‌شود که دو رویکرد را شامل می‌شود. مرحله اول اقدامات غیرنظامی است که اقدامات سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اجتماعی و امنیتی و فرهنگی را شامل می‌شود تا بدین گونه کشور یا گروه مزبور را مجبور به توقف خشونت نماید و در صورت عدم نتیجه دهی این اقدامات، مرحله دوم که اقدامات نظامی را در برمی‌گیرد، آغاز می‌گردد. در واقع طبق فصل هفتم منشور سازمان ملل در صورتی که اقدامات پیش‌بینی شده در ماده ۴۱ کافی نباشد یا ثابت شود که کافی نیست، می‌تواند شورای امنیت مبادرت به اتخاذ اقدامات نظامی کند.^۴ کمیسیون در گزارش خود در این مرحله اولویت را به اقدامات کمتر قهرآمیز می‌دهد و در باب اقدامات غیرنظامی، تمرکز بر روی تحریم‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی است.^۵ در دکترین مسئولیت حمایت به‌جای استفاده از واژه حق جامعه بین‌المللی برای مداخله، از مسئولیت آن صحبت شده است زیرا در راستای جنایت مطروحه، مجالی برای توجیه حق باقی نیست.^۶

1. Political Will

2. <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/publications/core-rtop-documents>

۳. سیم بر، رضا؛ قربانی، وحید؛ "کاربست دکترین مسئولیت حمایت در بحران لیبی؛ پژوهشنامه حقوق کیفری؛ بهار و تابستان ۱۳۹۱-شماره ۵، ص ۸۸

4. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>

5. (ICISS, 2001: 29)

۶. پوراسد، محمدمبین، "بدعت مسئولیت حمایت در بحران سوریه از منظر حقوق بین‌الملل"، تهران، جاودانه، جنگل، ۱۳۹۵، ص ۲۰

کمیسیون در حوزه نظامی، تحریم ابزارها و سلاح‌ها و قطعات نظامی و همچنین عدم همکاری و آموزش نظامی را اشاره می‌کند و در زمینه اقتصادی، تحریم‌های مالی علیه کشور و یا گروه و سازمان‌های ناقض حقوق بشر را ذکر می‌کند. همچنین ایجاد محدودیت برای منابع درآمدی مانند فروش نفت و جواهرات و چوب و غیره. البته باید توجه کرد که این تحریم‌ها باید هدفمند باشد و به افراد غیرنظامی صدمه وارد نکند. در حوزه اقتصادی محدودیت‌های پروازی به داخل و خارج را نیز باید اشاره کرد که علیه کشور ناقض، اعمال می‌گردد.

در خصوص حوزه سیاسی و دیپلماتیک کمیسیون معتقد است که باید از طریق محدودیت دیپلماتیک مانند اخراج یا محدودیت تردد، یا تعلیق عضویت یا عدم پذیرش عضویت در سازمان‌های بین‌المللی یا منطقه‌ای، کشور یا گروه مزبور را مجبور به توقف خشونت‌ها و اقدامات ناقض حقوق بشر کرد.^۱ اگر با وجود انجام این اقدامات و حتی انجام اقداماتی مانند تعقیب و پیگیری از طریق دیوان کیفری بین‌المللی یا ایجاد منطقه پرواز ممنوع و ایجاد مناطق امن، همچنان جنایات و خشونت‌ها علیه افراد غیرنظامی و اتباع کشور مزبور ادامه داشته باشد، جامعه بین‌الملل به ناچار مرحله دوم مسئولیت واکنشی یعنی مرحله اقدام نظامی را در دستور کار خود قرار می‌دهد. کمیسیون در بندهای ۴-۱۹ و ۴-۲۰ در جلد اول معیارهای مداخله نظامی را برشمرده است.

معیار اول آستانه است. یعنی میزان جنایت در حدی باشد که این اجازه را به جامعه بین‌المللی بدهد. معیار دوم اصول احتیاطی است. این معیار دارای اصولی است که به اختصار توضیح می‌دهیم. اصل احتیاطی اول قصد و نیت^۲ مورد نظر است که باید صالح و خیرخواهان باشد و بر اساس اغراض سیاسی انجام نگیرد و هدف نخست توقف یا دفع رنج و آلام انسانی باشد و چنین امری در قالب عملیات دسته‌جمعی بهتر تأمین می‌شود و مورد پذیرش افکار عمومی قرار می‌گیرد.^۳ اصل احتیاطی دوم، آخرین حربه^۴ است. یعنی زمانی باید به اقدام نظامی متوسل شد که تمام راه‌های غیرنظامی طی شده است و جامعه بین‌الملل نتوانسته از این طریق مانع از آسیب دیدن

1. (ICISS, 2001: 30)

2. right intention

۳. زمانی، قاسم، نوری، وحید، "بحران غزه در ترازوی دکترین مسئولین حمایت"، روابط خارجی، پاییز ۱۳۹۱، شماره ۱۵، ص ۳۰۳

4. Last resort

جمعیت غیرنظامی مزبور شود. اصل احتیاطی سوم، ابزارهای متناسب است.^۱ به این معنا که برای مداخله نظامی باید از ابزارهایی که متناسب هستند، استفاده کرد. برای مثال از بمب‌های بسیار قوی استفاده نشود و یا در اقدام نظامی تمام کشور و یا زیرساخت‌های کشور مزبور نابود نگردد. معیار سوم لزوم وجود یک مقام ذیصلاح یا مجاز به‌عنوان right authority که کمیسیون کانادایی معتقد است بهترین مقام شورای امنیت سازمان ملل متحد است که برای هر اقدام نظامی حتی توسط سازمان‌های منطقه‌ای، باید مجوز صادر کند و بدون این مجوز اقدام نظامی برای اجرای مسئولیت حمایت ممنوع و غیرقانونی است. بدین منظور شورای امنیت در مواردی که ادعای جنایات بین‌المللی مطرح می‌شود، تشکیل جلسه داده و رسیدگی فوری انجام می‌دهد و در صورت لزوم مجوز استفاده از نیروی نظامی را صادر می‌کند. اما اگر به دلیل وتوهای مکرر اعضای شورای امنیت یا عدم رسیدگی در زمان معقول به موضوع نباشد، در قالب رویه قطعنامه اتحاد برای صلح، مجمع عمومی به موضوع می‌تواند رسیدگی نماید.

معیار چهارم و پایانی اصول عملیاتی درست و صحیح است. یعنی باید مأموریت و حوزه و قلمرو مأموریت و فرماندهی عملیات مشخص باشد.^۲ در این راستا ضروری است که محدودیت استفاده از نیروی نظامی مدنظر قرار گیرد، زیرا هدف حمایت از مردم است و نه شکست یک دولت و حمایت نظامی یک هدف بنیادی نیست. در اجرای حملات نظامی حداکثر همکاری با سازمان‌های بشردوستانه باید انجام گیرد.^۳

۳.۲. مسئولیت بازسازی

آخرین مرحله از دکترین مسئولیت حمایت، «مسئولیت بازسازی» است. پس از مداخله^۴ جامعه بین‌الملل در یک کشور، ممکن است کشور مزبور دچار مشکلات متعدد و از کارافتادگی ناشی از این مداخلات گردد مانند خلأ قدرت، انحلال ارتش. بازسازی یکی از نقاط تمیز میان مسئولیت حمایت با سایر حمایت‌ها مانند مداخلات بشردوستانه است. این مرحله به ابعاد خاصی محدود

1. proportional means

2. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report>

۳. زمانی، قاسم، نوری، وحید، "بحران غزه در ترازوی دکترین مسئولین حمایت"، روابط خارجی، پاییز ۱۳۹۱، شماره

۱۵، ص ۳۰۴

4. Post-intervention obligations

نمی‌شود و ابعاد گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، حقوقی و فرهنگی را شامل می‌شود.^۱ همچنین مداخلات بشردوستانه از لحاظ محدوده زمانی و مکانی، تنها شامل اعمال نیروی نظامی است، اما این دکترین شامل مرحله پیشگیری و بازسازی نیز است.^۲

اجلاس سران در سال ۲۰۰۵ در کنار پذیرش دکترین مسئولیت حمایت، کمیسیون صلح سازی^۳ را ایجاد کرد که نقش مهمی در اجرای مسئولیت بازسازی دارد. کمیسیون کانادایی، مسئولیت بازسازی را در سه حوزه مشخص می‌کند. حوزه امنیتی، حوزه عدالت و حوزه توسعه.^۴

در حوزه امنیت باید پس از ایجاد نیروی نظامی و امنیتی مناسب، خلع سلاح از گروه‌های مختلف انجام گیرد. همچنین بسیج عمومی که در جریان مقابله با خشونت‌های جاری به وجود آمده بود باید رفع گردد.^۵

در حوزه عدالت باید نظام قضایی بازسازی گردد و مرتکبین جنایات مجازات گردند. همچنین قوانینی برای حمایت فوری از اقلیت‌ها به اجرا گذاشته شود.^۶

در حوزه توسعه، برای احیاء دوباره کشور باید رشد اقتصادی کشور را به جریان انداخت. در این زمینه جامعه جهانی باید شرایطی را برای این احیا از قبیل رفع تحریم‌ها، سرمایه‌گذاری، اعطای وام، آموزش دستیابی به فرصت مالی، ایجاد شغل و غیره به کشور مزبور اتخاذ نمایند.^۷

به‌طور کلی مسئولیت بازسازی شامل مواردی مانند مسئولیت تحکیم صلح، مسئولیت برقراری امنیت، مسئولیت دادگستری و مصالحه، مسئولیت توسعه، اداری سرزمینی تحت نظارت سازمان ملل، برقراری نیروهای حافظ صلح، کنترل مرزها، جداسازی نیروهای متخاصم و غیره است.^۸

این مرحله از مسئولیت حمایت، اهمیت بسیاری دارد که متأسفانه به نحو مطلوب از سوی کشورهای مداخله‌گر انجام نمی‌گیرد و باعث بروز بحران‌های بعدی و حتی بازگشت خشونت‌ها و جنایت می‌گردد.

۱. کازرونی، سید مصطفی، "مسئولیت حمایت در حقوق بین‌الملل"، تهران، نگاه بینه، ۱۳۸۳، ص ۳۱

۲. پوراسد، محمدامین، "بدعت مسئولیت حمایت در بحران سوریه از منظر حقوق بین‌الملل"، تهران، جاودانه، جنگل، ۱۳۹۵، ص ۳۹

3. Peace-building commission

4. responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report

5. (ICISS, 2001: 40-41)

6. (ICISS, 2001: 42)

7. (ICISS, 2001: 42)

۸. کازرونی، سید مصطفی، "مسئولیت حمایت در حقوق بین‌الملل"، تهران، نگاه بینه، ۱۳۸۳، ص ۳۲

۳. اعمال دکترین مسئولیت حمایت در یمن

۱.۳. شرح کلیات

در ۱۴ ژانویه سال ۲۰۱۱ به دنبال اعتراضاتی که در تعدادی از کشورهای عربی اتفاق افتاد، کشور یمن نیز اعتراضات سراسری را شاهد بود که نهایتاً منجر به استعفای رئیس‌جمهور آن کشور، علی عبدالله صالح^۱ که بیش از ۳۰ سال بود، حکومت می‌کرد، گردید و قدرت را به عبدالربه منصور هادی^۲ معاون رئیس‌جمهور واگذار کرده و وی از محمد باسینداوا خواست تا دولت جدید را تشکیل بدهد. این کناره‌گیری با میانجیگری شورای همکاری خلیج فارس، منعقد گردید که مورد حمایت شورای امنیت ملل متحد قرار گرفت.^۳

عبدربه منصور هادی که معاون رئیس‌جمهور یمن بود به‌عنوان تنها نامزد انتخابات ریاست جمهوری، رئیس‌جمهور یمن شد.^۴ او نامزد توافقی این انتخابات بود که قرار بود مرحله انتقالی را اداره کند. سازمان عفو بین‌الملل در گزارش سال ۲۰۱۲ خود تعداد کشته‌شدگان یمن در سال قبل را ۲۰۰ نفر اعلام کرد.^۵

یمن در سال ۲۰۱۴ شاهد خیزش مجدد مردمی و اعتراضات گروه‌ها و مردم شد و بخش‌هایی از یمن به دست گروه انصار الله افتاد و تا پایتخت پیش رفتند و آنجا را تصرف و رئیس‌جمهور را حبس کردند و متعاقباً در ۲۶ آگوست پارلمان یمن خواستار برکناری دولت شد.

در این بین، کشور عربستان سعودی، جنبش الحوثی را در فهرست سازمان‌های تروریستی خود قرارداد و با تشکیل ائتلاف منطقه‌ای به بهانه حمایت از عبدربه منصور هادی و موشک‌های بالستیک ادعایی موجود در دست حوثی‌ها، در ۲۶ مارس ۲۰۱۵ به یمن تجاوز کرد و مواضع انصارالله و زیرساخت‌ها و فرودگاه‌ها و اماکن یمن را بمباران کردند.

1. Ali Abdullah Saleh

2. Abd Rabbuh Mansur Hadi

3. Resolution 2014.21 october 2011

4. "February 2012". Rulers.org. Retrieved 2012-06-19

5. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/01/yemen-urged-reject-amnesty-law-president-saleh-and-aides/>

6. UNS/2015/217

۲.۳. مسئولیت پیشگیری در بحران یمن

با عنایت به این که کشور یمن فقیرترین کشور عربی است و ۴۲/۷ درصد این جمعیت زیر خط فقر است و همچنین سابقه درگیری‌های قومی و مذهبی در این کشور حتی قبل از اتحاد دو یمن شمالی و جنوبی وجود داشت و با توجه به این که سلاح‌های سبک فراوانی در بین مردم این کشور وجود داشت، قابل پیش‌بینی بود که امکان بروز خشونت و جنایات در این کشور به وقوع برسد.

دبیر کل سازمان ملل آقای بان‌کی مون در ۲۲ ژانویه ۲۰۱۵ در بیانیه‌ای که توسط سخنگوی ایشان صادر شد، از وضعیت جاری به‌طور جدی ابراز نگرانی کردند و از همه طرف‌ها خواستار همکاری با مشاور ویژه در یمن، آقای جمال بن عمر، شدند.^۱

"زید عبدالحسین"^۲ کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل در ۳۱ مارس ۲۰۱۵، وضعیت در یمن را بسیار هشداردهنده دانست و گفتند که به نظر می‌رسد این کشور در آستانه فروپاشی کامل قرار دارد^۳ و در ادامه این سخنان "والری آموس"^۴ مسئول امور بشردوستانه سازمان ملل در دوم آپریل ۲۰۱۵ ضمن ابراز نگرانی شدید درباره درگیری‌ها در یمن، گفت که در دو هفته گذشته ۵۱۹ نفر کشته شده‌اند و نزدیک ۱۷۰۰ نفر مجروح شده‌اند که بیش از ۹۰ نفر کشته‌ها، کودکان هستند؛ و در ادامه از طرف‌های درگیر در این کشور خواست تا همه تلاش خود برای حمایت از شهروندان یمنی را به کار بگیرند.^۵

شایان ذکر است که مواد ۴۴ و ۵۱ پروتکل یکم الحاقی، ماده ۳ مشترک عهدنامه‌های چهارگانه ژنو بر لزوم اتخاذ تدابیر احتیاطی برای تفکیک بین اهداف نظامی و غیرنظامی و همچنین جمعیت غیرنظامی و نظامی تأکید دارد و از حملاتی که ممکن است منجر به ایراد خسارت جانی به غیرنظامیان و اموال غیرنظامی گردد، خودداری شود.^۶

صلیب سرخ جهانی در ۴ آوریل ۲۰۱۵ خواستار توقف ۲۴ ساعته درگیری‌ها برای فعال کردن کمک‌رسانی به مردمی که زیر حملات هوایی شدید قرار دارند، شد. این سازمان می‌گوید تعداد زیادی از مردم یمن در حملات هوایی و زمینی اخیر زخمی شده‌اند و اگر فوراً کمک‌های درمانی

1. <http://www.un.org/press/en/2015/sgsm16480.doc.htm>

2. Zeid Ra'ad Al Hussein

3. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15776>

4. Valerie Amos

5. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=50496#.VbOXBvmkblU>

۶. دوسوالد بک، لویس، هنکرتز، ژان ماری؛ حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی، انتشارات مجد، چاپ اول، ۱۳۸۷، ص ۸۰

به آن‌ها نرسد، جان خود را از دست خواهند داد. روبرت ماردینی رئیس بخش عملیاتی سازمان صلیب سرخ در خاورمیانه گفته است: "اگر نبرد در یمن فوراً متوقف نشود قطعاً مردم بیشتری خواهند مرد و شانس زنده ماندن زخمی‌ها به واکنش ما در چند ساعت آینده بستگی دارد و نه به چند روز آینده". این سازمان اعلام کرد که بسیاری از نقاط کشور از کمبود سوخت و آب رنج می‌برد.^۱

همچنین طبق گزارش سازمان ملل در تاریخ ۲۰ جولای ۲۰۱۵، هشتاد درصد از جمعیت یمن نیاز به کمک دارند و بیش از یک میلیون نفر از مردم آواره شده‌اند و بیش از ۳۷۰۰ نفر کشته شده‌اند و همچنین بیش از ۱۸ هزار نفر زخمی ثبت شده است. وضعیت بهداشت در معرض خطر جدی قرار دارد. در این بحران وضعیت حاد غذایی نیز قابل ذکر است و سوء تغذیه ناشی از کمبود مواد غذایی در حال افزایش است.

آقای استفان اوبران^۲ معاون دبیرکل امور بشردوستانه و هماهنگ‌کننده کمک‌های اضطراری در گزارشی از وضعیت فاجعه‌بار انسان دوستانه در یمن سخن گفت و از گرسنگی شدید و کمبود کمک‌های پزشکی و گلوله‌باران و بمباران سخن به میان آورد و به نبود نشانه‌های فروکش آن اشاره کرده و توقف فوری و بی‌قیدوشرط درگیری را خواستار شد.^۳

در این راستا سازمان ملل متحد نیز از نیاز بیش از ۲۱ میلیون نفر یعنی ۸۲ درصد مردم این کشور به کمک‌های بشردوستانه عمومی خبر داد و کمیساریای عالی سازمان ملل از نقض روزانه به‌طور میانگین ۴۳ حقوق بشر در روز خبر داد.^۴

در حملاتی که ائتلاف به رهبری عربستان سعودی به مناطق غیرنظامی انجام می‌گرفت، مدارس نیز به کرات مورد بمباران قرار می‌گرفت که عفو بین‌الملل در یازده دسامبر ۲۰۱۵ از عمدی بودن این حملات خبر داد و اعلام کرد که این حملات نقض قوانین بشردوستانه بین‌المللی و از جنایات محسوب می‌شود.^۵ این سازمان در ۱۶ ژانویه طی گزارشی از استفاده ائتلاف به رهبری

1. <https://www.icrc.org/en/document/yemen-humanitarian-pause>

2. Stephen O'

3. <http://reliefweb.int/report/yemen/under-secretary-general-humanitarian-affairs-and-emergency-relief-coordinator-stephen-o>

4. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52638&Kw1=yemen&Kw2=&Kw3=#.VpfdR1KJ2So>

5. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/12/bombing-of-schools-by-saudi-arabia-led-coalition-in-yemen/>

عربستان سعودی از بمب‌های خوشه‌ای خبر داد و خواستار توقف این رویه شد.^۱ پزشکان بدون مرز نیز متعاقباً در ۱۰ ژانویه ۲۰۱۶ از موردحمله قرار گرفتن بیمارستان‌های پزشکان بدون مرز توسط ائتلاف به رهبری عربستان سعودی خبر داد که در چندین نوبت صورت گرفته است و به‌عنوان الگوی نگران‌کننده از حملات به خدمات پزشکی ضروری، محکوم کرد.^۲

شایان ذکر است که بر اساس ماده ۱۹ عهدنامه اول ژنو^۳ واحدهای بهداری نباید تحت هیچ عنوانی موردحمله قرار گیرند و بلکه باید توسط دولت‌های متخاصم، محترم شمرده شوند.^۴ همچنین ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی به عهدنامه‌های چهارگانه ژنو، حمله به اموال غیرنظامی را ممنوع اعلام می‌دارد و در صورت تردید نسبت به اموالی مانند مکان‌های عبادی، خانه و مدرسه که مورد استفاده نظامی قرار گرفته‌اند، باید فرض را بر عدم چنین نقشی گذاشت.^۵

همچنین در قالب مسئولیت حمایت باید گفت که این دکترین هم برای حمایت از غیرنظامیان و هم نظامیان و در هر دو شرایط صلح و مخاصمه بیان گردیده است که بر این اساس حتی انجام جنایات مدنظر این دکترین، علیه نظامیان نیز موجب اعمال مسئولیت حمایت می‌شود.^۶

سازمان بهداشت جهانی به دفعات بر بحران انسانی و بهداشتی در یمن تأکید داشت که در ادامه به تعدادی از هشدارها و گزارش‌های آن می‌پردازیم.

این سازمان در ۲۷ می ۲۰۱۵ اعلام کرد که از آغاز تجاوزات سعودی علیه یمن تاکنون، ۲۰۰۰ نفر کشته و ۸۰۰۰ نفر از جمله زنان و کودکان زخمی شده‌اند؛ و هشت و نیم میلیون نفر به نیازهای فوری پزشکی نیاز دارند.^۷

سازمان بهداشت جهانی در ۲۷ مارس ۲۰۱۶ نیز اعلام کرد که از مارس ۲۰۱۵، ۶۲۰۰ نفر کشته و سی هزار نفر مجروح شده‌اند و ۲۱ میلیون نفر یعنی ۸۲ درصد جمعیت این کشور، نیاز به

1. <https://www.amnesty.org/en/documents/mde31/3208/2016/en/>

2. <http://www.msf.org/article/yemen-another-msf-supported-hospital-bombed>

۳. برای دسترسی به ترجمه فارسی، به این کتاب مراجعه شد: اسماعیل نسب، حسین؛ مجموعه مهم‌ترین اسناد کاربردی حقوق بین‌الملل، تهران: جنگل، چاپ اول ۱۳۹۳

4. The Geneva conventions of 12 august 1949, article 19

5. Protocols I additional to the GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949, article 52

۶. کازرونی، سید مصطفی، "مسئولیت حمایت در حقوق بین‌الملل"، تهران، نگاه بینه، ۱۳۸۳، ص ۷۸

7. <http://www.who.int/mediacentre/news/statements/2015/yemen-situation/en/>

کمک‌های بشردوستانه دارند. در ادامه این گزارش بر عدم دسترسی ۱۹ میلیون نفر به آب سالم و بهداشتی اشاره و از سوءتغذیه ۲ میلیون کودک، هشدار داد.^۱

در ۲۷ اکتبر ۲۰۱۶ نیز این سازمان اعلام کرد که نیمی از امکانات بهداشتی و درمانی در حالت تعطیلی یا سرویس‌دهی اندک قرار دارد و از آسیب ۲۷۴ ساختمان پزشکی و درمانی خبر داد.^۲ همچنین طبق گزارش سازمان ملل در تاریخ ۲۰ جولای ۲۰۱۵، هشتاد درصد از جمعیت یمن نیاز به کمک دارند و وضعیت بهداشت در معرض خطر جدی قرار دارد و وضعیت ابتلا به بیماری‌ها در حالت اضطراری قرار دارد. در این بحران وضعیت حاد غذایی و سوءتغذیه ناشی از کمبود مواد غذایی در حال افزایش است.^۳

اوضاع رو به وخامت وضعیت غذایی و امنیتی مردم غیرنظامی در یمن، خانم الویرر^۴ کارشناس سازمان ملل را در ۱۱ آگوست ۲۰۱۵ مجبور کرد تا از اصطلاح جنایت جنگی استفاده کند. ایشان با اشاره به نیاز بیش از ۱۲.۹ میلیون نفر به مواد غذایی اساسی و از گرسنگی احتمالاً عمدی شهروندان یمنی ابراز نگرانی کرد و اعلام کرد که در گرسنگی عمدی در منازعات مسلحانه بین‌المللی و داخلی ممکن است یک جنایت جنگی باشد و همچنین در صورت ممانعت عمدی از رسیدن غذا به افراد، می‌تواند یک جنایت علیه بشریت باشد.^۵

بند ب ماده ۷ دیوان کیفری بین‌المللی تحمیل عمدی وضعیتی همچون محرومیت از دسترسی به غذا و دارو را جزو جنایت علیه بشریت می‌داند.^۶

۳.۳. مسئولیت واکنشی

عربستان سعودی در پی درخواست کمک عبد ربه منصور هادی، با تشکیل ائتلاف منطقه‌ای در ۲۶ مارس ۲۰۱۵ بدون اجازه شورای امنیت، این کشور را در حملات هوایی موسوم به طوفان قاطعیت^۷ بمباران کرد و شهروندان غیرنظامی بسیاری را به قتل و یا زخمی کرد.

1. <http://www.emro.who.int/media/news/health-situation-in-yemen-critical-as-violent-conflict-enters-second-year.html>

2. <http://www.emro.who.int/media/news/who-releases-emergency-funds-to-support-cholera-response-in-yemen.html>

3. <http://reliefweb.int/report/yemen/yemen-humanitarian-emergency-situation-report-no-16-20-july-2015>

4. Hilal Elver

5. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51605#.VdnoapdqKf4>

6. Rome Statute of the International Criminal Court, 1998, Art. 7(2)b

7. *packets storm*

در طی این حملات بنا به گزارش دیدبان حقوق بشر از بمب‌های خوشه‌ای علیه مردم یمن استفاده شده است.^۱ بدیهی است این سلاح‌ها به دلیل نقض اصول عدم تفکیک، منع درد و رنج بیهوده، تناسب و اصل احتیاط در به‌کارگیری تسلیحات، جزو سلاح‌های ناقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی است.^۲ و در نتیجه قابلیت پیگرد بین‌المللی را دارد. حتی آقای اداما دینگ^۳ مشاور ویژه سازمان ملل در پیشگیری از نسل‌کشی طی گزارشی در ۱۴ آگوست ۲۰۱۵ اعلام کرد که اطلاعات حاکی از هدف قرار گرفته شدن بازارهای محلی و کامیون‌های حمل غذا توسط حملات هوایی است که حتی به‌عنوان یک استراتژی نظامی مورد اجرا قرار گرفته شده است.^۴

دیوان کیفری بین‌المللی در ماده ۸ بند ب قسمت بیستم استفاده از سلاح‌ها، پرتابه‌ها و مواد و روش‌های جنگی که خاصیت عدم تفکیک بین اهداف را دارد، جزو جنایات جنگی که شامل جنایات مطرح در مسئولیت حمایت نیز است، محسوب می‌کند.^۵

شورای امنیت ملل متحد در ۱۵ فوریه ۲۰۱۵ در طی قطعنامه ۲۲۰۱، با یادآوری قطعنامه‌های قبلی، اقدامات انجام‌شده توسط حوثی‌ها را بشدت محکوم کرد و از طرفین خواست که به طرح شورای همکاری خلیج فارس پایبند باشند و خواستار خروج نیروهای حوثی از نهادهای دولتی و پایتخت یمن شد. همچنین خواستار آزادی رئیس‌جمهور هادی، نخست‌وزیر البحاح^۶ و اعضای کابینه و دیگر بازداشت‌شدگان شد. همچنین خواستار عادی کردن اوضاع امنیتی در صنعا و دیگر استان‌های کشور و بازگشت به مذاکرات جهت دستیابی به راه‌حل سیاسی شد.^۷

رهبر جمهوری اسلامی ایران آیت‌الله خامنه‌ای^۸ در ۲۰ فروردین ۱۳۹۴، طی سخنرانی خود حملات عربستان را بدعت بدی در منطقه دانست و این حملات را مانند حملات رژیم صهیونیستی علیه غزه دانست و این اقدام را مصداق جنایت، نسل‌کشی و قابل تعقیب بین‌المللی دانستند و خواستار توقف این حرکات شدند.^۹

1. <https://www.hrw.org/news/2015/05/31/yemen-cluster-munitions-harm-civilians>

2. <http://www.stopclustermunitions.org/>

3. Adama Dieng

4. <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/Op-ed%20Yemen>

5. Rome Statute of the International Criminal Court, 1998, Art.8(2)(b)xx

6. Prime Minister Bahah

7. S/RES/2201 (2015)

8. Grand ayatollah sayyid ali khamenei

9. <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=bayanat&id=13060>

وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران برای حل بحران یمن در ۲۹ فروردین ۱۳۹۴ (۱۸ آوریل ۲۰۱۵) طرح چهار ماده‌ای را به دبیرکل سازمان ارائه کرد که مفاد آن به شرح زیر است:

۱. برقراری آتش‌بس و توقف سریع کلیه حملات نظامی خارجی
۳. ارسال فوری و بدون وقفه کمک‌های انسان دوستانه (و پزشکی) برای مردم یمن
۴. ازسرگیری گفتگوی ملی یمنی و تحت هدایت مردم یمن و با مشارکت نمایندگان تمام احزاب سیاسی و گروه‌های اجتماعی این کشور
۵. تشکیل دولت فراگیر وحدت ملی یمن.^۱

وزارت خزانهداری آمریکا در تاریخ ۱۰ نوامبر ۲۰۱۴ علی عبدالله صالح، رئیس‌جمهوری سابق یمن، و دو فرمانده نظامی جنبش حوثی بنام عبدالله یحیی الحکیم و عبدالخالق الحوثی را به اتهام برهم زدن ثبات و امنیت یمن در لیست تحریمی خود وارد کرد.^۲ شورای امنیت در ۱۴ آوریل ۲۰۱۵ طی قطعنامه ۲۲۱۶، با ابراز نگرانی از توانایی القاعده در شبه‌جزیره عربستان و وخامت اوضاع سیاسی و امنیتی در یمن، از طرح شورای همکاری خلیج فارس ستایش و از مشروعیت عبدربه منصور به‌عنوان رئیس‌جمهور حمایت کرد. در این قطعنامه از همه گروه‌ها خواسته شد که طرح شورای همکاری خلیج فارس را اجرا نمایند و به شدیدترین لحن اقدامات حوثی‌ها را محکوم و خواستار خروج نیروهای آن‌ها از نهادهای دولتی و امنیتی و آزاد کردن بازداشت‌شدگان شد. در قسمت دیگری از این قطعنامه تحریم‌های تسلیحاتی برای علی عبدالله صالح، عبدالله یحیی حکیم^۳ و عبدالخالق الحوثی^۴ و دیگر افراد مرتبط با آن‌ها تصویب و اجازه بازرسی از هواپیماها و کشتی‌های حامل مواد مشکوک به یمن را صادر کرد. در این قطعنامه عبدالملک الحوثی^۵ و احمدعلی عبدالله صالح فرزند عبی عبدالله صالح^۶ تحریم و دارایی‌های آن‌ها بلوکه و ممنوع‌السفر شدند.^۷

1. <http://mfa.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=2007&newsview=336503&pro=nobak>
 2. <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20141110.aspx>
 3. Abdullah Yahya Al Hakim
 4. Abd Al-Khaliq Al-Huthi
 5. Abdulmalik al-Houthi
 6. Ahmed Ali Abdullah Saleh
 7. S/RES/2216 (2015)

با همکاری سازمان ملل و مساعدت کشورهای مختلف، کنفرانسی برای برقراری آتش‌بس در ژنو برگزار شد که این مذاکرات در اتاق‌های جداگانه توسط دبیرکل سازمان ملل انجام گرفت و در نهایت بی‌نتیجه به پایان رسید. در مدت برگزاری این کنفرانس، یمن از سوی ائتلاف به رهبری عربستان سعودی همچنان مورد حمله قرار گرفته بود.

فرستاده ویژه سازمان ملل پس از رایزنی‌های فشرده‌ای که با طرفین درگیر و بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی داشت، اعلام کردند که در ۱۵ دسامبر ۲۰۱۵ یک سری مذاکرات با هدف ایجاد آتش‌بس دائمی و جامع در کشور سوئیس، انجام خواهد شد و از طرفین خواست به‌منظور ایجاد یک محیط مساعد برای مذاکرات صلح و نجات جان انسان‌ها و دادن امید به مردم یمن به آتش‌بس مؤثر از ۱۵ دسامبر، پایبند باشند.^۱

این مذاکرات صلح با حضور ۲۴ نفر از نمایندگان یمن و مشاوران و کارشناسان سازمان ملل در ۱۵ دسامبر آغاز گردید و در افتتاحیه این گفتگو، فرستاده ویژه برای یمن آقای اسماعیل شیخ احمد، هدف از بودن در این گفت و گو را رسیدن به چارچوبی برای یک توافق جامع در مورد پایان دادن به بحران بر اساس قطعنامه شورای امنیت و ابتکار شورای همکاری خلیج فارس دانست.^۲

در پی این مذاکرات توافقاتی حاصل گردید از جمله توسعه یک دسته از اقدامات اعتماد ساز از جمله مکانیزمی برای آزادسازی زندانیان، ایجاد کمیته‌ای برای هماهنگی و کاستن از تنش‌ها متشکل از مشاوران نظامی هر دو طرف، لغو محاصره و اجازه دسترسی امن و سریع و بدون مانع برای کمک‌های انسان‌دوستانه به همه استان‌ها از جمله تعز و در پایان طرفین به از سرگیری گفت‌وگوی فراگیر سیاسی به توافق رسیدند.^۳

اما حملات نگران‌کننده و بمباران اهداف غیرنظامی توسط ائتلاف به رهبری عربستان سعودی تا آنجا پیش رفته است که دبیر کل سازمان ملل در بیانیه‌ای از حملات شدید به مناطق مسکونی و ساختمان‌های غیرنظامی در صنعا از جمله اتاق بازرگانی، تالار عروسی و مرکز نایب‌یان، ابراز نگرانی کردند و استفاده از بمب‌های خوشه‌ای توسط ائتلاف به رهبری عربستان را به دلیل

1. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52749&Kw1=yemen&Kw2=&Kw3=#.Vpfd1KJ2So>

2. http://www.unog.ch/unog/website/news_media.nsf/%28httpPages%29/c80dbb6cb0551f71c1257eb90034379d?OpenDocument&ExpandSection=5%2C2#_Section5

3. http://www.unog.ch/unog/website/news_media.nsf/%28httpPages%29/c80dbb6cb0551f71c1257eb90034379d?OpenDocument&ExpandSection=2#_Section2

ماهیت بی‌رویه آن با احتمال جنایت جنگی نام برد و اخراج نماینده حقوق بشر سازمان ملل توسط دولت مستعفی را محکوم کردند. در این بیانیه که در ۸ ژانویه ۲۰۱۶ بیان شد، تلفات جنگ را ۲۸۰۰ کشته و ۸۱۰۰ زخمی ذکر کرد.^۱

شایان ذکر است که دیوان کیفری بین‌المللی در ماده ۸ بند ب سمت پنجم، حمله یا بمباران مناطق مسکونی و اهداف غیرنظامی با هر وسیله‌ای که باشد، جزو جنایات جنگی قرار می‌دهد.^۲ رئیس سازمان ملل در اقدام بی‌سابقه‌ای پس از ثبت عربستان در لیست سیاه رژیم کشی، اعلام کرد که این رژیم را از لیست سیاه خارج کرده است^۳ و دلیل این خروج را فشارهای عربستان مبنی بر قطع کمک‌های مالی به سازمان ملل انجام گرفت که در نوع خود، نشان از ضعف سازمان ملل و دبیرکل آن دارد.

۴. بررسی حمله ائتلاف منطقه‌ای به یمن از نظر قانونی

حال با توجه به مطالب ذکر شده این سؤال پیش می‌آید که آیا حمله ائتلاف به رهبری عربستان از منظر حقوق بین‌الملل قانونی است یا خیر.

متجاوزین و قطعنامه ۲۲۱۶ شورای امنیت به نامه درخواست کمک عبدالربه منصور استناد می‌کنند اما باید توجه کرد که با عنایت به استعفای رئیس‌جمهوری یمن در ۲۲ ژانویه ۲۰۱۵ که با استناد به ماده ۱۱۴ قانون اساسی یمن انجام گرفته بود^۴، و همچنین با عنایت به اصل حق تعیین سرنوشت، نمی‌توان با توسل به زور، ملتی را از این حق بازداشت.

از منظر حقوقی، مقام دعوت‌کننده جهت مداخله باید دارای مشروعیت و صلاحیت قانونی باشد، اما طبق قانون اساسی یمن، آقای عبد ربه منصور از مقام خود استعفا داده بودند و در نتیجه واجد صلاحیت جهت چنین درخواستی نیستند.^۵ افزون بر آن، طبق اصل ۱۰۸ (بند) قانون اساسی یمن،

1. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52966#.VpfW4IKJ2Sp>

2. Rome Statute of the International Criminal Court, 1998, Art. 8(2)(b) v

3. <https://theintercept.com/2016/06/09/u-n-chief-admits-he-removed-saudi-arabia-from-child-killer-list-due-to-extortion/>

4. <http://www.aproarab.org/modules.php?name=Qanoon&get=Yemen>

۵. فضائی، مصطفی، "مداخله نظامی در یمن از منظر حقوق بین‌الملل"، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۶،

شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، ص ۶۴

تعداد کاندیداهای ریاست جمهوری در انتخابات یمن، نباید کمتر از دو نفر باشد، درحالی که آقای عبد ربه منصور به عنوان تنها کاندیدی انتخابات، حضور داشت.^۱

از طرف دیگر، شورای امنیت صلاحیت تعیین رئیس جمهور برای کشوری مستقل که دارای ملتی زنده است را ندارد و در شرایطی که دولت مرکزی به سبب انقلابات مردمی برکنار شده است و یا طبق قانون اساسی آن کشور استعفا داده است، حق درخواست مداخله نظامی ندارد.^۲

همچنین باید اضافه کرد که تجاوز ائتلاف به رهبری عربستان سعودی، در مقام دفاع مشروع نیست، زیرا گروهی یمنی یا کشور یمن به سرزمین آن‌ها تجاوزی انجام نداده است نکرده است. طبق دکترین دفاع مشروع پیش‌دستانه پاسخ مسلحانه به حملات قریب‌الوقوع یا آنجا که حمله‌ای وقوع یافته و دولت قربانی دریافته است که حملات بیشتری در حال طراحی است، مجاز است؛^۳ حال اینکه در قضیه یمن، چنین استنادی نیز قابل‌پذیرش نیست. دیوان نیز وجود حمله نظامی را به عنوان شرط اعمال حق دفاع مشروع فردی یا گروهی قلمداد می‌کند.^۴

باید اضافه نمود که این حمله ائتلاف، با اصل منع توسل به زور همخوانی ندارد و در واقع این تجاوز خود تهدیدی علیه صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی است. بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد و اعلامیه ۱۹۷۰ ملل متحد درباره اصول حقوق بین‌الملل راجع به روابط دوستانه، بر ممنوعیت تهدید یا استفاده از زور تأکید می‌نمایند. این اصل در زمره قواعد آمره بین‌المللی شمرده می‌شود^۵ و عمل خلاف آن به هیچ عنوان قابل قبول نخواهد بود.

همچنین باید به اصل ابزارهای متناسب که توسط کمیسیون در بندهای ۴-۱۹ و ۴-۲۰ در جلد اول معیارهای مداخله نظامی برشمرده شده است، توجه کرد.^۶ کمیسیون مذکور در این دو بند بیان می‌دارد که مداخله نظامی باید برای دفاع و حفاظت از انسان‌ها باشد که در آن مقیاس وسیعی از زندگی مردم غیرنظامی در معرض نسل‌کشی یا پاک‌سازی قومی قرار داشته باشد.

۱. همان، ص ۶۵

۲. همان ص ۶۱

۳. موسوی، سید فضل‌الله؛ حاتمی؛ مهدی، "دفاع مشروع پیش‌دستانه در حقوق بین‌الملل"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، تابستان ۱۳۸۵ - شماره ۷۲، ص ۳۰۴

4. Nicaragua case, 1986: 191

5. YEARBOOK OF THE INTERNATIONAL LAW COMMISSION 1966, volume II: 247

6. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>.

حال آن که تجاوز ائتلاف با این معیارها همخوانی ندارد و نمی‌توان در قالب مسئولیت حمایت، این حملات را توجیه کرد. ضرورت و تناسب که از اصول کلی حقوق بین‌الملل است، در مقام دفاع از خود نیز باید اجرا گردد که دیوان بین‌المللی دادگستری نیز بر آن تأکید کرده است^۱ که در قضیه یمن، این قضیه از سوی متجاوزین، مورد خدشه شدید قرار گرفته است.

دیدبان حقوق بشر از استفاده عربستان سعودی از مهمات خوشه‌ای در نزدیکی مناطق غیرنظامی یمن، اشاره کرد^۲ که این سلاح‌ها جزو سلاح‌های ممنوعه است. عفو بین‌الملل نیز استفاده از مهمات خوشه‌ای در یمن را تأکید کرده است.^۳ گزارش‌های مختلفی هم با توجه به تصاویر و شاهدان در یمن از استفاده عربستان از سلاح‌های فسفری علیه مردم یمن خبر می‌داد.^۴

طبق گزارش عفو بین‌الملل مناطق غیرنظامی همچون بیمارستان‌ها و مراکز درمانی مورد حمله ائتلاف قرار گرفته است^۵ که این اقدام در ذیل جنایات جنگی قرار می‌گیرد و معاهده چهارم ژنو در مورد حمایت از افراد غیرنظامی در زمان جنگ، در ماده ۱۸ از ممنوعیت حمله به مراکز درمانی سخن می‌گوید و بر لزوم حمایت از آن تأکید می‌کند.^۶ حمله به غیرنظامیان و مناطق غیرنظامی در روبه دولت‌ها نیز محکوم شده است و باید اصل تمایز بین نظامیان و غیرنظامیان مدنظر قرار گیرد.^۷

در انجام حملات نظامی باید تدابیر احتیاطی اتخاذ گردد، به گونه‌ای که حتی باید حمله لغو یا تعلیق گردد اگر معلوم شود که هدف نظامی نیست و به هیچ‌عنوان نمی‌توان حمله‌ای علیه جمعیت یا اموال غیرنظامی انجام داد.^۸

۱. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، "آرا و نظرات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری"، جلد اول، چاپ دوم، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۲، ص ۴۹۶

2. <https://www.hrw.org/news/2016/05/06/yemen-saudis-using-us-cluster-munitions>

3. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/05/yemen-children-among-civilians-killed-and-maimed-in-cluster-bomb-minefields/>

4. https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2016/09/19/saudi-arabia-appears-to-be-using-u-s-supplied-white-phosphorus-in-its-war-in-yemen/?utm_term=.21978b2b8ac6

5. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/09/yemen-evidence-indicates-us-made-bomb-was-used-in-attack-on-msf-hospital/>

۶. اسماعیل نسب، حسین؛ "مجموعه مهم‌ترین اسناد کاربردی حقوق بین‌الملل"، جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۳، ص ۳۲۰

7. Henckaerts, Jean-Marie; Doswald-Beck, Louise "Customary international humanitarian law", Cambridge University Press, p65

۸. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، "حقوق بین‌الملل بشردوستانه"، گنج دانش، صفحه ۸۱

لذا با عنایت به مطالب ذکر شده، به نظر نمی‌رسد که بتوان تجاوز ائتلاف به رهبری عربستان سعودی را از منظر حقوق بین‌الملل توجیه کرد و از سوی دیگر کیفیت این تجاوز که موجب کشته شدن غیرنظامیان و تخریب زیرساخت‌ها و مراکز درمانی شده است قابل‌پذیرش دانست، بخصوص که در این حملات از سلاح‌های ممنوعه نیز استفاده گردیده است.

نتیجه گیری

به دلیل مداخلاتی که تحت عنوان مداخله بشردوستانه در امور داخلی کشورها صورت می‌گرفت و در نتیجه آن، آثار منفی فراوانی بر دولت‌ها و نظام بین‌المللی آوار می‌شد، جامعه بین‌المللی بر آن شد تا از یک طرف از این مداخلات جلوگیری نماید و از طرف دیگر جمعیت غیرنظامی را تحت حمایت قرار دهد. بدین گونه نیاز به نظریه‌ای که بتواند سه محور پیشگیری، واکنشی و بازسازی را شامل باشد، ضروری می‌نمود.

دکترین مسئولیت حمایت در بستر دوران پس از جنگ سرد و فجایع وحشتناکی که در نقاط مختلف جهان به دلایل قومی، مذهبی، اقتصادی و سیاسی اتفاق می‌افتاد، در نخستین سال‌های هزاره جدید میلادی پردازش و از منظر جامعه بین‌الملل گذشت. هدف از این دکترین حمایت از شهروندان دیگر دولت‌ها در برابر جرایم جنگی، جرایم علیه بشریت، ژنوسید و پاک‌سازی نژادی است. بر این اساس در وهله اول دولت حاکم مسئول حمایت از شهروندان خود هستند اما اگر دولتی نخواهد یا نتواند از عهده حمایت از شهروندانش در برابر جرایم ذکرشده، برآید، این وظیفه بر عهده جامعه جهانی قرار می‌گیرد تا در یک برنامه دقیق سه مرحله پیشگیری، واکنشی و بازسازی را اجرا نماید.

این دکترین از سوی بعضی از کشورهای جهان سوم، مورد انتقاد قرار گرفت و به‌عنوان دستاویزی برای مداخله در حاکمیت کشورهاشان تلقی گردید و مغایر اصل عدم دخالت در امور داخلی کشورها محسوب گردید.

کشور یمن نیز که در اثر انقلاب سال ۲۰۱۱ دچار بحران شده بود، در اثر حمله ائتلاف منطقه‌ای به رهبری عربستان، وضعیتش پیچیده گردید که طبق گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی منجر به کشته شدن جمعیت غیرنظامی بسیاری از جمله کودکان گردید که متعاقباً سبب از بین رفتن زیرساخت‌های این کشور از جمله مراکز درمانی و جاده‌ها و غیره گردید و هر روز بنا بر گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی اوضاع انسانی رو به وخامت می‌گذارد.

حمله این ائتلاف از نظر حقوق بین‌الملل مخالف اصل حق تعیین سرنوشت و مغایر منشور ملل متحد در خصوص ممنوعیت توسل به‌زور است. همچنین کیفیت این حملات نیز به دلیل هدف قرار دادن افراد و مناطق غیرنظامی و همچنین استفاده از سلاح‌های ممنوعه، مغایر با مفاد

عهدنامه‌های چهارم ژنو مانند ماده ۱۹ عهدنامه اول و ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی است و در نتیجه مغایر با حقوق بین‌الملل است که در مواردی حتی بنا به تأیید دبیرکل سازمان ملل و چندین سازمان بین‌المللی، مصداق جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت است. کشتار غیرنظامیان و نقض فاحش حقوق بشردوستانه در گستره وسیع و تحمیل گرسنگی بر آن‌ها مصداق جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت که ائتلاف در طی بمباران یمن و محاصره هوایی و دریایی این کشور که مانع ورود مواد غذایی و بهداشتی به یمن می‌شود، مرتکب این جرایم شده است. به نظر می‌رسد می‌توان با تکیه بر دکترین مسئولیت حمایت در مقابل این تجاوز، واکنش نشان داد که البته بدیهی است که نیازمند تصویب شورای امنیت سازمان ملل است که وجود هم‌پیمانان عربستان سعودی در بین اعضای دائمی شورای امنیت این امر را با مشکل روبرو می‌نماید. البته در اثر فشار افکار عمومی و اقدامات و گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی به گونه‌ای می‌توان دولت‌های عضو شورای امنیت را برای اتخاذ تدابیری که باعث ترک مخاصمه از سوی طرفین بخصوص عربستان سعودی گردد، ترغیب و مجبور کرد.

علائم و اختصارات:

R2p: Responsibility to protect
 ICISS: International Commission on Intervention and States Sovereignty
 SGHLPTCC: Secretary-General High-level Panel on Threats, Challenges and Change
 UNICEF: The united nations international children's emergency fund
 ICRC: International Committee of the Red Cross
 OHCHR: The office of the high commissioner for human rights
 UNHCR: The united nations high commission for refugees

منابع

الف) فارسی

کتاب

۱. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، **حقوق بین الملل بشردوستانه**، گنج دانش، ۱۳۹۴
۲. فرانسوا توال؛ ژئوپلیتیک شیعه، تهران: انتشارات ویستار، ۱۳۸۲
۳. دوسوالد بک، لوئیس، هنکرتز، ژان ماری؛ **حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی**، چاپ اول، انتشارات مجد، ۱۳۸۷
۴. اسماعیل نسب، حسین؛ **مجموعه مهم ترین اسناد کاربردی حقوق بین الملل**، چاپ اول، تهران: جنگل، ۱۳۹۳
۵. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، **آرا و نظرات مشورتی دیوان بین المللی دادگستری**، چاپ دوم، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، جلد اول، ۱۳۹۲
۶. کازرونی، سید مصطفی، **مسئولیت حمایت در حقوق بین الملل**، چاپ اول، تهران، نگاه بینه، ۱۳۸۳
۷. پوراسد، محمدمین، **بدعت مسئولیت حمایت در بحران سوریه از منظر حقوق بین الملل**، چاپ اول، تهران، جاودانه، جنگل، ۱۳۹۵

مقاله

۸. سواری، حسن، حسینی بلوچی، مهدی، **نظریه مسئولیت حمایت از حرف تا عمل**، پژوهش حقوق عمومی، بهار ۱۳۹۲، شماره ۳۲، ص ۱۷۳-۲۰۴
۹. سیم بر، رضا، قربانی، وحید، **کاربست دکترین مسئولیت حمایت در بحران لیبی**، پژوهشنامه حقوق کیفری، بهار و تابستان ۱۳۹۱، شماره ۵، ص ۸۳-۱۰۰

۱۰. موسوی، سید فضل‌الله، حاتمی، مهدی، دفاع مشروع پیش‌دستانه در حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، تابستان ۱۳۸۵، شماره ۷۲، ص ۳۰۳-۳۲۴
۱۱. سلطان‌زاده، سجاد، بررسی حقوقی استناد روسیه به دکترین مسئولیت حمایتی در حمله به گرجستان، سیاست خارجی، سال بیست و سوم، زمستان ۱۳۸۸ - شماره ۴، ص ۹۳۷-۹۶۹
۱۲. قادری، سید محمدهادی، قربان‌نیا، ناصر، دکترین مسئولیت حمایت و تلاش برای مقابله با فجایع انسانی، فصلنامه روابط خارجی، سال پنجم، بهار ۱۳۹۲ - شماره اول، ص ۱۹۹-۲۳۴
۱۳. جباری، منصور، حاضر وظیفه قره‌باغ، جلیل، ارزیابی دکترین مسئولیت حمایت در بحران دارفور سودان، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، بهار ۱۳۹۰ - شماره ۵۸، ص ۲۱۷-۲۴۱
۱۴. فضائی، مصطفی، مداخله نظامی در یمن از منظر حقوق بین‌الملل، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۶، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، صفحه ۴۱-۷۰
۱۵. دولت‌خواه، زهرا؛ امام‌جمعه زاده، سی جواد، دکترین مسئولیت حمایت: بررسی تطبیقی رویکرد اعضای دائم شورای امنیت در قبال بحران لیبی و سوریه، راهبرد، زمستان ۱۳۹۴، شماره ۷۷، صفحه ۵۹-۸۴
۱۶. داد اندیش، پروین، تحولات لیبی و دکترین مسئولیت حمایت، راهبرد، بهار ۱۳۹۱، شماره ۶۲، صفحه ۱۶۸-۱۹۴
۱۷. زمانی، سید قاسم، زمانیان، سورنا، جایگاه دکترین مسئولیت حمایت در بحران سوریه، مطالعات حقوق عمومی، پاییز ۱۳۹۵، دوره ۴۶، شماره ۳، صفحه ۶۲۷-۶۴۸
۱۸. عباسی سرمدی، مهدی، دکترین مسئولیت حمایت: از روند شکل‌گیری تا کاربرد ابزاری آن، سیاست جهانی، پاییز ۱۳۹۲، شماره ۵، صفحه ۱۵۷-۱۸۲
۱۹. لاچینانی، سجاد، مسئولیت حمایت و مشروعیت مداخله بشردوستانه، سیاست، زمستان ۱۳۹۵، شماره ۱۲، صفحه ۴۹-۶۲
۲۰. زمانی، قاسم، نوری، وحید، بحران غزه در ترازوی دکترین مسئولین حمایت، روابط خارجی، پاییز ۱۳۹۱، شماره ۱۵، صفحه ۲۸۹-۳۱۹

ب) لاتین

book

21. Henckaerts, Jean-Marie; Doswald-Beck, Louise, **Customary international humanitarian law**, Cambridge University Press, 2009

document

22. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS)
23. UN General Assembly, "2005 World Summit Outcome", UN Document A/Res/60/1

24. UN Secretary-General, “Implementing the Responsibility to Protect”, UN Document A/63/677
25. UN Secretary-General, “Implementing the Responsibility to Protect”, UN Document A/63/677
26. UN General Assembly, UN Document A/Res/60/1
27. High-level Panel on threats, Challenges and Change, http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_world.pdf
28. 2005 World Summit Outcome, UN General Assembly, (UN Document A/Res/60/1), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Res/60/1
29. A more secure world: our shared responsibility(A/59/565), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/565
30. The situation in the Middle East(S/RES/2201 (2015)), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2201%20\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2201%20(2015))
31. UNS/2015/217, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/217
32. Government Positions on R2P, 11 August 2005. http://www.responsibilitytoprotect.org/files/Chart_R2P_11August.pdf
33. YEARBOOK OF THE INTERNATIONAL LAW COMMISSION 1966, volume II, legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v2.pdf
34. The Geneva conventions of 12 august 1949, <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
35. Protocols I additional to the GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949, https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
36. Rome Statute of the International Criminal Court, 1998, https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84.../rome_statute_english.pdf
37. <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/publications/core-rtop-documents>
38. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>
39. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report>
40. <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>
41. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/01/yemen-urged-reject-amnesty-law-president-saleh-and-aides/>
42. <http://www.un.org/press/en/2015/sgsm16480.doc.htm>
43. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15776>
44. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=50496#.VbOXBvmkbIU>
45. <https://www.icrc.org/en/document/yemen-humanitarian-pause>
46. <http://reliefweb.int/report/yemen/under-secretary-general-humanitarian-affairs-and-emergency-relief-coordinator-stephen-o>
47. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52638&Kw1=yemen&Kw2=&Kw3=#.VpfdR1KJ2So>

48. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/12/bombing-of-schools-by-saudi-arabia-led-coalition-in-yemen/>
49. <https://www.amnesty.org/en/documents/mde31/3208/2016/en/>
50. <http://www.msf.org/article/yemen-another-msf-supported-hospital-bombed>
51. <http://www.who.int/mediacentre/news/statements/2015/yemen-situation/en/>
52. <http://www.emro.who.int/media/news/health-situation-in-yemen-critical-as-violent-conflict-enters-second-year.html>
53. <http://www.emro.who.int/media/news/who-releases-emergency-funds-to-support-cholera-response-in-yemen.html>
54. <http://reliefweb.int/report/yemen/yemen-humanitarian-emergency-situation-report-no-16-20-july-2015>
55. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51605#.VdnoapdqKf4>
56. <https://www.hrw.org/news/2015/05/31/yemen-cluster-munitions-harm-civilians>
57. <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=bayanat&id=13060>
58. <http://mfa.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=2007&newsview=336503&pro=nobak>
59. <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/Op-ed%20Yemen>
60. <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20141110.aspx>
61. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52749&Kw1=yemen&Kw2=&Kw3=#.Vpfdb1KJ2So>
62. http://www.unog.ch/unog/website/news_media.nsf/%28httpPages%29/c80dbb6cb0551f71c1257eb90034379d?OpenDocument&ExpandSection=5%2C2#_Section5
63. http://www.unog.ch/unog/website/news_media.nsf/%28httpPages%29/c80dbb6cb0551f71c1257eb90034379d?OpenDocument&ExpandSection=2#_Section2
64. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52966#.VpfW4IKJ2Sp>
65. <https://theintercept.com/2016/06/09/u-n-chief-admits-he-removed-saudi-arabia-from-child-killer-list-due-to-extortion/>
66. <http://www.aproarab.org/modules.php?name=Qanoon&get=Yemen>
67. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>
68. <https://www.hrw.org/news/2016/05/06/yemen-saudis-using-us-cluster-munitions>
69. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/05/yemen-children-among-civilians-killed-and-maimed-in-cluster-bomb-minefields/>
70. https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2016/09/19/saudi-arabia-appears-to-be-using-u-s-supplied-white-phosphorus-in-its-war-in-yemen/?utm_term=.21978b2b8ac6
71. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/09/yemen-evidence-indicates-us-made-bomb-was-used-in-attack-on-msf-hospital/>